

Дејан Ђорђевић
Тијана Дабовић

ИСТОРИЈСКИ КОРЕНИ ПРОСТОРНОГ ПЛАНИРАЊА

Извод: Иако је просторно планирање тековина друге половине двадесетог века, корене ове делатности треба тражити у организованим активностима првих цивилизација које су оставиле јасне трагове уређења и управе на великим територијама које су контролисале. Мада таква разматрања условно припадају комплексу геополитичких истраживања, усудили смо се да дамо и једну интерпретацију геополитике са становишта просторног планирања, коју наслеђују праполитике планирања у средњем веку, да би преглед био завршен у првој половини прошлог века првим званичним политикама просторног развоја. Циљ овог рада је да изабраним примерима из историје просторног планирања покаже порекло савремених схватања ове дисциплине и докаже континуитет просторних политика које се спроводе од античких времена до данас.

Кључне речи: просторно планирање, историја, геополитика, територија.

Abstract: Despite the fact that spatial planning is the souvenir of the second half of XXth century, as an organized activity it is rooted in early history, along with the efforts and visible traces of first civilizations trying to control and use their territory. Our investigation shifts from this first spatial enterprises during Antique, over medieval so called prehistory events in Netherlands and France, up to the first official state policies in the beginning of last century. We dare, as well, to give a planners interpretation of classical approach to geopolitics, trying to explain the means and ends that shaped the space through history. The aim of this paper is, using selected case studies, to show the historical origin of the discipline and to prove the continuity of spatial policies from ancient to modern times.

Key words: spatial planning, history, geopolitics, territory.

Увод

Термин „просторно планирање“ се појављује и бива признат у свету и у нашој земљи након Другог светског рата. Неологизам „планирање“ је нешто старији: помиње се већ почетком 20. века, да би у општу употребу ушао у Совјетском Савезу између два светска рата, а потом и у Кејнзи-

* Рад представља резултат истраживања на пројекту 146010, који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

анској економији у САД и у Великој Британији као одговор држава на потресе и последице Велике економске кризе. Но, прилично је поједностављено гледиште да просторно планирање треба датирати у другу половину 20. века, односно да историја ове дисциплине траје неких шездесетак година. Још од периода Антике политичка моћ је тежила да територију (готову ако је она била велика) уреди на такав начин да служи њеним најважнијим интересима (Maksimović, 1976). Може ли се таква врста акције, која је много доцније названа геополитиком, сматрати и једном од најранијих (псеудо)форми просторног планирања? Или на који начин окарактерисати напор који Холанђани улажу још од 12. века да створе полдере, не би ли своју земљу заштитили од мора, покушавајући истовремено и да „украду“ по који комад? Како назвати покушаје велможа и опата на југозападу Француске у средњем веку да рурална насеља и сеоске замке са имањима – тзв. „бастиде“ – организују у просторни систем тако да доносе веће приходе? И није ли право просторно планирање низ државних просторних стратегија између два светска рата (СССР и, у знатно скромнијем обиму, Италија и Велика Британија) које су рађене са циљем да се у равнотежу доведу потенцијали територије и просторна дистрибуција становништва?

Геополитика – верзија просторног планирања?

Геополитика, стара колико и човечанство

Геополитика се може дефинисати и као „акција у простору у смислу реализације политичких циљева“ (Merlin, 2000). Овакво схватање је по први пут представљено 1897. године под називом „политичка географија“ од стране великог немачког географа Фридриха Рацела¹. Нажалост, у Немачкој је ово схватање увелико експлоатисано од стране Хаусхофера током 1920-тих година, за конструисање извесних постулата национал-социјализма. Али много пре Рацелове интерпретације геополитике, становништво је врло често било принуђено да прихвати перцепцију својих проблема на међународном, да не кажемо глобалном нивоу. Ако се у мислима вратимо у период Антике, из списка ћемо лако идентификовати овакав начин размишљања готово свуда у басену Средоземног мора, код старих Феничана, Грка, Картагињана и Римљана. Ови последњи су били градитељи мреже путева без преседана у дотадашњој историји, са циљем контроле и одбране простора којим су владали. Мрежа путева је била тако планирана да омогући потпуно коришћење *mare nostrum* и да у случају „варварске ин-

¹ О геополитици уопште, традиционалним и модерним схватањима овог термина, те различитим конотацијама овог појма које се разликују од аутора до аутора и од сврхе до сврхе, погледати: Грчић (2000) *Политичка географија...*

вазије“ на било који периферни део Царства, маршевима легија који су савршено просторно и временски координирани, дозволи сваки одбрамбени или нападни маневар са циљем заштите или проширења територије.

Велике цивилизације Медитерана креирале су своје просторне стратегије на основу интереса трговине, са ослоном на морнарицу и, по потреби на армију, као основна оруђа за остваривање тих интереса. Ове стратегије су готово дословце биле коришћене и много касније, од стране оних земаља које су вршиле колонизацију нових територија, мада су их употребљавале и друге земље које, условно речено, нису имале колоније или колонијалне циљеве. Многе модерне државе следе исти, на географији заснован стратегијски образац. Тако су САД, почев од председника Монроа (1823) и његове познате доктрине дефинисале цео амерички континент (Северну, Централну и Јужну Америку) као искључиву зону утицаја своје земље, са правом интервенције, чак и оне војне свуда где су њихови интереси бивали угрожени, по њиховој сопственој оцени. Царска Русија је имала сличну политику експанзије: у Европи према Црном мору, а у Азији према Индијском океану. Совјетски Савез је дао прећутан легитимитет стратегији Царства, покушавајући да је реализује, додуше смањеним средствима. О Британској империји, или о онима који су покушали да копирају њену географску стратегију, не треба трошити речи.

Но, без обзира да ли је реч о Римској или Британској империји, геополитика државе је била заснована на стратегијским и војним циљевима и средствима са једне и економским и трговачким интресима са друге стране, мада су политички и културни аспекти такође веома присутни и значајни за контролу простора.

Војни и стратегијски циљеви и средства

Трговачке интересе који су били доминантни и у Старом веку Античке цивилизације ретко су могле да остварују без војних средстава. Трговачка морнарица је ретко вредела ако није постојала и ратна која би је штитила или оспорила конкурентима право на трговину. И на копну трупе су штитиле трговачке путеве, утврђења су била са истим циљем подизана на стратешки одабраним локацијама, а војска је била својим акцијама и значајан економски фактор – снабдевала је државу јефтином радном снагом, углавном робовима. Војни циљеви су, понекад, били диференцирани од чисто трговачких интереса, и носили су снажну конотацију престижа. Никада није било економски оправдано да се након освајања потпуно разруши непријатељска престоница, побије сав живаљ, те поруше храмови, стамбени објекти, луке и утврђења. Таква акција је имала чисто војно-стратегијску потку – удари први, удари јако, право у срце, сравни све да се са те стране више никад не појави опа-

сност и да свима другима буде јасно шта ће им се догодити ако нешто слично покушају.

Изразита употреба војне силе обележила је и арапско ширење у Средњем веку; пратила је и епоху великих географских открића, а посебно је била изражена када је била реч о „открићу“ Америке. Уговором у Тордесиљасу (1494) Шпанија и Португал су разграничиле своје зоне утицаја у Централној и Јужној Америци, да би потом освојиле и експлоатисале територије уз помоћ веома бруталних и крвавих војних подухвата – кључна реч у овом смислу је *конквистадори*.

У периоду од 17. до 19. века тзв. развој Европе се одвијао паралелно на два колосека, као континентална стратегија и као колонијална стратегија. Континентална стратегија је имала обележја борбе за уједињење (за подељене државе попут Немачке и Италије), административне централизације (јако експлицитан пример Француске), војних и дипломатских алијанси (као саставног дела ратних припрема) и, наравно, територијалних освајања (маргиналних или периферних провинција које су биле предмет спора).

Колонијална стратегија је имала два важна обележја: економско и политику насељавања. У оба случаја, војна средства су у спровођењу стратегије имала велику улогу, мада је бројно стање трупа било скромније у односу на континенталну стратегију, изузев у случају Британске империје. Британија је, будући острвска земља, прва у пракси водила глобалну политику, ослањајући се на снажну морнарицу, а Континентом се бавила углавном у смислу не примата, већ оспоравања конкурентима (посебно Француској) да тај примат оствари. Француска је правила покушаје да следи британски пример и води сопствену глобалну политику, али никада јој заправо није дала приоритет – ни довољно трупа, ни довољно становништва. Чак и након неких успешних подухвата – Северна Америка, Индијски потконтинент, Екваторијална Африка – временом је ипак препустила доминацију Британији. Шпанија и Португал су углавном задржале као основне своје поседе у Централној и Јужној Америци. Царској Русији су колонијална освајања била продужење континенталног ширења, док су Италија, Немачка и Аустро-Угарска, услед унутрашњих прилика, једноставно прекасно ступиле на колонијалну позорницу. Мале земље и нису имале шансу, изузев Холандије и Белгије (Claval, 1978).

У данашње доба лако откривамо војно-стратегијске константе које су обележиле и раније периоде: прављење грудобрана од земаља које се налазе на спољним географским позицијама неке алијансе; савези са земаљама у „дворишту“ непријатељских или супарничких алијанси (САД са Турском, СССР са Кубом, итд.), изградња војних база, војно-политичко мешање у унутрашњу политику земаља у сопственој зони интереса или коришћење слабости и подстицање револта у земаљама које су ван те зоне.

Економске и трговинске преокупације

Војна и дипломатска средства су ипак била примарно коришћена ради остваривања економских интереса: експлоатације новоосвојене територије (ту укључујемо и колоније), са превасходним циљем обезбеђивања сировинских извора и пласмана готових производа. Такав тренд је настабљен и у постколонијалном периоду, а данас на истим принципима у том смислу доминирају САД.

Економске последице по колонизоване земље су, наравно, биле и остале врло тешке: екстензивна и неефикасна пољопривреда заснована на шпекулативном плантажном систему, одсуство инвестиција у смислу валоризације природних ресурса, зависност од развијених земаља у погледу робе широке потрошње и финалних производа, хипертрофију трговине и сервиса (укључујући и администрацију) у градовима, те рурални егзодус (углавном ка престоници)². Све ово се еуфемистички назива „Трећи свет“ или „Недовољно развијене земље“.

Схема која се развила у најскоријој историји и која се још увек дотерује одликује се:

- Међународном поделом рада (са повећањем продуктивности путем смањења надница) коју диктирају мултинационалне компаније;
- Појавом нових индустријских земаља („змајеви“ југоисточне и источне Азије) које свој продор заснивају на лакој индустрији;
- Напором земаља – произвођача стратешких сировина (посебно нафте) да се организују да би стабилизовали производњу и цене на нивоу који им највише одговара.

Културна и политичка средства

Колонијални и постколонијални односи су заиста засновани првенствено на облицима војне и економске „помоћи“, но остваривање доминације се подједнако ефикасно постиже и лингвистичким средствима, фаворизованим у оквиру културне размене.

Језик је први оперативни алат доминације богатих земаља. Језик колонизатора је, у подељеним земљама, врло често био фактор унификације (шпански и португалски у Латинској Америци, превасходно енглески и француски у Африци). Исти језик је постајао језик оног што је модерно у економији, политички, административни и језик културе. Он је омогућавао одржавање привилегованих односа између земље матице (данас бивших колонизатора) и колонија (данас младих независних земаља). У том смислу је карактеристичан случај доминације енглеског језика, коју је

² О овоме опширније видети: Gras (1922) *Introduction to Economic History*....

установила Британија, а данас успешно одржавају САД, док је мање успешно било организовање франкофонских земаља.

Културна размена и помоћ је била и остала средство јачања односа између земаља које говоре истим језиком, мада је остварење културних веза служило и служи као плацдарм за развој економских односа. Дobar пример је школовање студената у иностранству, који би доцније имали да служе као веза, односно експерти, најчешће о трошку земаља из којих потичу. САД, Велика Британија и Француска највише играју на ову карту. И некадашњи СССР је имао сличну политику економске и политичке индоктринације (Универзитет *Патрис Лумумба* у Москви, Технолошки институт у Харкову на Дону).

Бенефиције које су стицане културном помоћи и борбом за јединство језика су имале и јасне политичке атрибуте. На делу је тзв. солидарност институција. Велике државе протезирају долазак на власт њихових пулена, верујући да ће исти, када до власти дођу, директно или индиректно применити тековине које су научили. Амерички универзитетски систем у овом смислу инсистира на промоцији идеја либерализма на глобалном нивоу. У међународним политичким односима, нпр. приликом гласања, могу се детектовати гласачки блокови – рецимо врло често Француска и франкофонске земље Африке. Региони који су од светског стратегијског значаја – попут Панамског канала, Леванта, Сингапура, итд. – су и места где се ривалитети великих највидљивије испољавају, како економски, тако и политички, војни, културни и језички.

Резултати геополитике и просторног планирања су ипак различити

Упркос свему реченоме, и упркос нпр. еклатантном примеру три Гвајане на јужноамеричком континенту, геополитика се не сме поистоветити са просторним планирањем на међународном нивоу. Свака земља просторно планирање схвата као добровољну акцију коју предузима да би квалитетније и ефикасније користила територију над којом има власт. Проспекција као идеологија у планирању постоји, али не увек. Географске, социјалне, економске и стратегијске посебности се ипак морају узети у обзир. Но, у пракси, морамо констатовати да се од општих циљева просторног планирања – квалитет, ефикасност и хармонија функција и односа међу људима у циљу постизања повећања животног стандарда и квалитета живљења локалне популације - мало шта реализује; како су у стварности мале земље организоване и уређене, то много више личи на добру имплементацију планова великих земаља и мултинационалних компанија.

Просторно планирање има, ипак, и своју међународну, па ако хоћемо тако да кажемо, и геополитичку димензију. Заштита животне среди-

не, борба против суше, глобално отопљавање, поред многих других проблема, никако нису делокруг само националних мера и интервенција. Погранични региони су често места интензивне концентрације и размене људи и добара, кроз целу историју, и као такви су (не само они) обликовали и још увек обликују свет у целини.

Просторно планирање пре „писане речи“

Уколико геополитичке акције од Антике до Модерних времена не можемо поистоветити са просторним планирањем јер тај термин није ни постојао, догађале су се неке активности у простору које се несумњиво могу тако назвати модерним језиком, јер су имале сва неопходна обележја и значења просторног планирања. Изнећемо само два, додуше карактеристична примера.

Први полдери у Холандији

Једна холандска изрека каже: „Бог је створио свет, али је Холанђанима оставио да створе Холандију“. И заиста, један добар део данашње Холандије, две њене велике провинције – Северни и Јужни Холанд – обухватају територију која се налази испод нивоа мора. Да нема брана, не само оба Холанда, већ половина државне територије би била под водом. Таква се ситуација појавила као резултат друге фазе онога што геолози називају Денкеркскa маринска трансгресија (између 3. и 8. века Нове ере), где је дошло до плављења садашњег литоралног појаса. Алувијалне равни Рајне, Маса, Ејсела и Вала су такође инундационе, све до данашњег дана. Становништво је имало обичај да гради земљане хумке на које се склањало у случају поплава. Као наредни корак, почели су да граде бране и обалоутврде да би трајније заштитили земљиште и имовину од плављења: корак по корак, то земљиште је бивало по површини све веће (види слику 1.). Напредовале су и технике, како градње брана тако и исушивања и десалинизације земљишта „отетог од мора“. Јаркови и канали за одводњавање и прикупљање додатне атмосферске воде допуњени су системом ветрењача (њих око 1500) које су пумпањем пребацивали воду на виши, неплављени терен – на тај начин су створене заиста значајне површине. Од почетка 17. века („Златни век“) капитал који је за борбу против плављења издвајан омогућио је да се добије нових 7000 хектара обрадивог земљишта (по Бемстеру из 1612, види Merlin, 2002), које је било изузетно фертилно. Уз примену геометрије саграђена је мрежа одводних канала и путева на растојању од 800 m од обале. Полдеризација се наставила и у следећем веку, да би проналаском парне машине која је учинила ефикаснијим систем пумпи дошло до исушивања

Историјски корени просторног планирања

тзв. Харлемског мора (око 18 000 ha) 1852. године, и то по први пут у организацији државе, а не само локалних становника³.

Слика 1. – Јанцова карта Северне Холандије из 1575. године
(према Merlin, 2002)

³ За све податке и даље информације погледати: (1963) *Planification and creation*

Након катастрофалних поплава из 1916. године, управо ово вековно искуство понукало је Холандију да редукује дужину обалске линије изградњом мамутске (30 km дуге) бране којом је у области тзв. Зојдерског мора које је било величине 345 000 ha изграђено пет великих полдера укупне површине 220 000 ha (видети: 1931 *Landerkunde der Niederlande und Belgiens.*). Од даљих покушаја исушивања (од којих је последњи био 1980-тих година) засад се одустало.

Изградња полдера, која је од акције локалног становништва (груписаних у тзв. Администрацију за полдере) прерасла у државну интервенцију у 19. веку, представља једно оригинално искуство у области просторног планирања, организовано по карактеру, са дугорочном визијом која је била импликација основних циљева уређења (редуковање ризика од плављења, добијање новог обрадивог земљишта и изградња насеља и инфраструктуре). Ова традиција живи до данашњих дана: тзв. *Waterschappen* – старе асоцијације власника земљишта – данас су постале полувладине локалне организације у потпуности надлежне за функционисање и одржавање брана и канала.

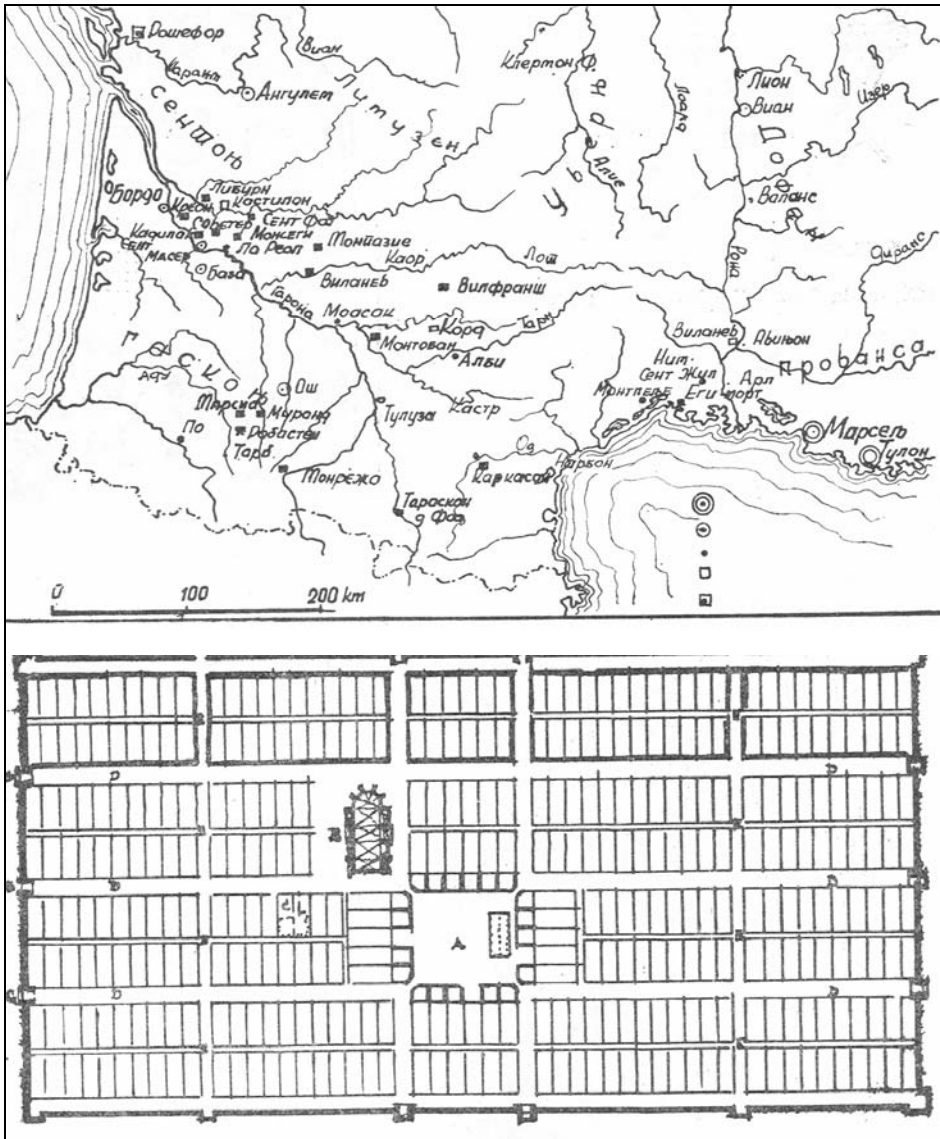
Бастиди на југозападу Француске

Бастиди на југозападу Француске су формирану у Раном средњем веку, у периоду од 1220. до 1370. године, ради валоризације и развоја пољопривреде. Региони о којима је реч – Аквитанија и Миди – насељавало је разнолико становништво. Период релативног мира између завршетка борбе против тзв. Албиганске јереси и почетка Стогодишњег рата (1337. године) представља период њиховог процвата. Бастиди представљају организовану акцију са циљем фиксације становништва уз земљишни посед, са даљом акцијом у правцу унапређења уметничког занатства и трговине. Пресељења становништва су вршена преваходно са циљем усклађивања просторне дистрибуције становништва и пољопривредних потенцијала, мада нису биле запостављене ни одбрамбене функције⁴.

Стварање једног бастида почивало је уговору „једнаких“, односно два власника земљишта (најчешће локалних велможа и опата манастира) који су регулисали принцип компензације и расподеле прихода од операције. Иницијатива је потекла од грофа од Тулуза и била широко прихваћена, чак и од представника енглеског краља. Уговори о којима је реч су садржали и одредбе о статусу локалног становништва, величини и вредности земљишног поседа који им је поверен као и бенефицијама које уживају, укључујући и ослобађања од пореза. Уговоре је оверавао краљ Француске, а о извршењу се старао специјални нотар.

⁴ Све на основу: Boudeville (1972) *L'aménagement du territoire...* Lacaze (1995) *L'aménagement du territoire ...* Madiot (1979) *L'aménagement du territoire...*

Историјски корени просторног планирања

Слика 2. – Прегледна карта југозападне Француске - црни квадрати и кругови представљају бастиде; доња слика: Монпазје – бастид основан 1284. године (према Максимовић, 1972)

Већина бастида (али не сви) су били грађени на тетраедарској основи, где су према главној згради („кућа са аркадама“) конвергирале главне улице. Шаховска схема уређења омогућавала је формирање поседа једнаке величине, који су били омеђени мрежом секундарних улица и сео-

ских путева. „Кућа са аркадама“ је било централно место, у складу са традицијом да се насеље концентрише око цркве или катедрале, испод замка. Куће су биле грађене плански, у правилном низу, углавном од дрвета, док су оне ближе центру биле понекад и од камена. Данашње квази реконструкције које су једна од туристичких атракција донекле дочаравају изглед оригиналних бастида. Многи од њих су у току немирних периода добили и заштитне зидове, а један број је служио и као утврђења у току Стогодишњег рата (додуше прилично неуспешно).

Бастиди, упркос томе што је иза њих стајала чак и централна власт (француски краљ) нису се показали тако ефикасни и дуговечни као полдери у Холандији. Ипак, представљали су организовану активност ради валоризације пољопривредних ресурса, ради задовољења економских интереса „једнаких“ (богатих) власника, али је и локално становништво уживало релативне слободе и могућности зараде, како од земље, тако и од заната и трговине. „Квалитет, ефикасност и хармонија функција и односа међу људима у циљу постизања повећања животног стандарда и квалитета живљења локалне популације“ су као циљ планирања били до извесне мере остварени, те можемо о бастидима са правом говорити као о прапочетку савременог просторног планирања. У Француској је традиција настављена и у потоњим временима: изградњом мреже тзв. Краљевских путева у 17. и 18. веку, а потом и мреже железница, изградњом мреже канала током владавине Анрија Четвртог, изградњом нових градова, итд.

Прве официјалне политике просторног планирања

Прве официјалне политике просторног планирања су рођене у периоду између два светска рата, најпре у бившем Совјетском Савезу, а у знатно скромнијој мери у Италији и Великој Британији.

Ребаланс између европског и азијског дела СССР

Након почетних проблема стварања државе, грађанског рата и стране интервенције, те оштрих идеолошких расправа, у бившем СССР-у је почев од 1930. године наступио период строгог економског планирања заснованог на петогодишњем периоду – тзв. петолеткама које је припремао ГОСПЛАН (Државни комитет за планирање при Савету министара), којим је по правилу председавао вице-премијер. Паралелно, ГОССТРОИ (Државни комитет за изградњу) је обезбеђивао просторну имплементацију петогодишњег плана, на регионалној основи – просторно планирање, стамбена изградња, али највише изградња индустрије и инфраструктуре.

Ову политику економског планирања пратила је одговарајућа политика/стратегија просторног развоја, са циљем да се ублаже развојне разлике између европског и азијског дела СССР. Европски део је имао око 75% укупне популације земље, са око 80% пољопривредне и индустријске производње. Азијски део територије – око 75% од укупне површине земље – са друге стране је био извор око 80% сировина – 90% укупних резерви угља, више од 80% хидро/електропотенцијала, 75% резерви дрвета, да о металима и не говоримо! Суштина планских мера се углавном сводила на изградњу инфраструктуре према истоку – значајне мреже пруга, путева и нафтовода уз путеве, изградњу индустријских постројења близу извора сировина, као и нових градова где су смештани радници и државна администрација (види 1986. *Территориално планирање...*). Државна политика планирања је у овом смислу садржавала и неке мере принудног пресељавања становништва. Ова државна стратегија просторног развоја имала је легитимитет током целог 20. века, а парадоксално је да је била ефективно најуспешнија током Другог светског рата.

Настанак проблема Медзођорна у Италији

У Италији је проблем неједнаког развоја севера и југа земље (граница између два дела је оријентационо врло близу јужног обода агломерације Рима) релативно новијег датума: била је чак „подношљива“ до Другог светског рата (Dalmasso and Gabert, 1984). Разлоге за такво стање треба тражити у поднебљу – земљиште, климат – али пре свега у историјским околностима (запостављање Југа након уједињења земље 1860. године), социјалним (велепоседници и криминалне организације) и економским приликама (доминантне немачке инвестиције биле су усмерене искључиво на север земље). Као последица, приходи становништва на југу – тзв. *Mezzogiorno* – били су два пута нижи од оних на северу, квалитет становања слабији (многе куће нису имале струју или текућу воду), слабија мрежа пруга и путева, велика емиграција становништва југа на север (као јефтина радна снага) и у иностранство (10 милиона људи у периоду од 1850. до 1950. године) као последица високог наталитета.

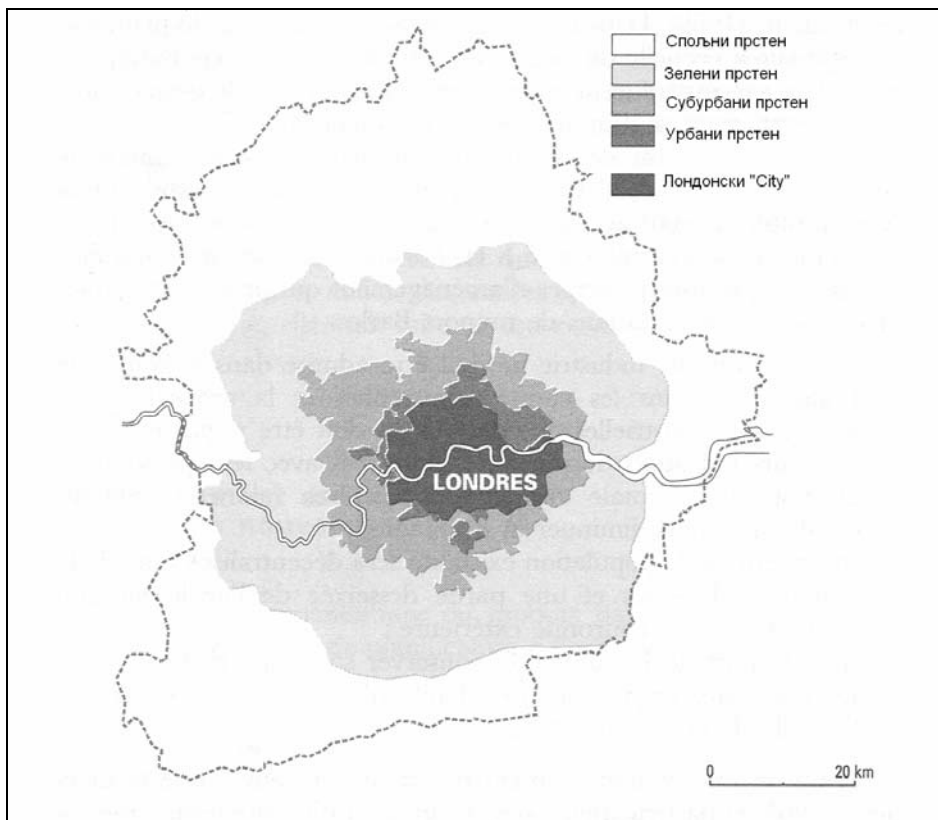
Реално говорећи, мере које је преузимала Мусолинијева фашистичка влада у корист Медзођорна биле су недовољне, иако је било довољно финансијских средстава. Заправо, ништа није урађено у правцу трансформације економске и социјалне структуре региона. Политика националног приоритета развоја јужног дела земље започела је тек 1950-тих година, формирањем *Cassa per il Mezzogiorno*. Прво је предузета акција у правцу реформе аграрне политике, потом индустријализације – посебно у неразвијеним подручјима и градовима са архаичном структуром делатности, потенциран је развој малих и средњих предузе-

ћа и просторни развој инфраструктуре. Упркос суми новца која је потрошена (0,5% националног дохотка годишње) и броју нових радних места (више од милион током 40 година), уву акцију су увек пратиле сумње и контроверзе у Италији. Сиromaштво је и даље остало велико, као и емиграција, индустријализација је остала ограничена на градове у литоралном појасу, а локална иницијатива је готово у потпуности изостала. Ипак, вероватно би без постојања *Cassa* ситуација у Медзођорну била још лошија.

Прве мере у Великој Британији

Британија је до почетка 20. века била једна од водећих земаља у погледу развоја урбанизма (види: Unwin, 1909). Прве мере везане за просторно планирање у Великој Британији забележене су почев од 1930. године као реакција на Велику економску кризу. Земља је била индустријализована пре супарника на континенту, Немачке и Француске, о Италији и Шпанији да и не говоримо. Тешка, али и текстилна, хемијска и индустрија механике су стога током кризе претрпеле знатне губитке, а дотле просперитетни региони земље нашли су се у тешком положају. Године 1932. стопа сиромаштва је досегла 20% на националном нивоу: била је, међутим, двоструко виша у басенима тешке индустрије, а у неким регионима Велса и до 70% (али у Лондону само 10%). Реакције државе су на почетку биле веома скромне. Закон за најосетљивија подручја, тзв. *Special Areas Act* изгласан је 1934. год. Одређени су и комесари за индустријализацију, један за Енглеску и Велс, а један посебно за Шкотску и основани су Савети за регионални развој које су сачињавали представници власти, синдиката и власника предузећа. Држава је интервенирала донацијама за секторе које су највише страдали током кризе, па је чак почела да гради и државне фабрике, пример без преседана у земљи која је постојбина либерализма. Резултати су били скромни: отворено је око 12000 нових радних места (од којих би један број био отворен и да није било државне помоћи (Friedman and Weaver, 1979).

Тек је 1937. године, формирањем Барлоу комисије под покровитељством Круне, држава први пут почела да води истинску политику просторног планирања. Циљ комисије је био да анализира последице прекомерне урбане и концентрације индустрије, те да предложи решења. Разлог таквог убрзања акције, међутим, није лежао у регионалној неједнакости или опадању традиционалних индустријских региона, већ у перспективи рата са нацистичком Немачком, који би, са становишта Британије, био првенствено вођен у ваздуху. Са тог становишта концентрација око Лондона и још у неким подручјима је сматрана као хендикеп.

Слика 3. – План Великог Лондона Патрика Аберкромбија из 1944. године (према Hall, 1976)

Извештај комисије из јануара 1940. године дошао је прекасно да би могао да утиче на ситуацију. Но, подстакао је даље акције: формирање Министарства за урбанизам и просторно планирање 1944. године, израду плана Великог Лондона исте године (слика 3), помоћ неразвијеним и слабо индустријализованим регионима (1945), политику контроле отварања нове индустрије на подручју Лондона (1947), изградње нових градова (1946) и градова који се шире (1952).

Литература

- Грчић, М. (2000). *Политичка географија*. Београд: Географски факултет.
*** (1986) *Територијално планирање*. Москва: Прогресс.
Boudeville, J. (1972). *L'aménagement du territoire et polarisation*. Paris: Genin.

The historical origin of spatial planning

- Claval, P. (1978). *Espace et pouvoir*. Paris: PUF.
- Dalmasso, E. and Gabert, P. (1984). *L'Italie*. Paris: PUF.
- Friedman, J. and Weaver, C. (1979). *Territory and Function: The Evolution of Regional Planning*. London: Arnold.
- Gras, N.S.B. (1922). *Introduction to Economic History*. New York: Harper and Brothers.
- Hall, J. (1976). *London: Metropolis and Region*. London: D.I. Scargill.
- Lacaze, J.P. (1995). *L'aménagement du territoire*. Paris: Flammarion.
- Madiot, Y. (1979). *L'aménagement du territoire*. Paris: Masson.
- Maksimović, B. (1972). *Istorija urbanizma – Stari i srednji vek*. Beograd: Naučna knjiga.
- Maksimović, B. (1976). *Istorija urbanizma – Novi vek*. Beograd: ICS.
- Merlin, P. (2000). *Geographie humaine*. Paris: PUF.
- Merlin, P. (2002). *L'aménagement du territoire*. Paris: PUF.
- Unwin R. (1909). *Town planning in practice*. London.
- *** (1963). *Planification and creation d'un milieu, experiences dans les polders du lac Yssel*. Amsterdam: Societe des Architectes Neerlandais.
- *** (1931) *Landerkunde der Niederlande und Belgiens*. Leipzig: Encyklopadie der Erdkunde.

Dejan Đorđević

Tijana Dabović

THE HISTORICAL ORIGIN OF SPATIAL PLANNING

Summary

The contemporary spatial planning as an activity and discipline is more than a half-century old, starting its official life after Second World War. But sometimes it looks that spatial planning appearance is coming from nowhere, as an alien in the modern society and the consequence of turbulent times and globalization processes which are shaping modern world. But the truth is not so simple. Of course, everybody is familiar with the way Old Roman Empire arranged the waste territory under their control, or with continuing effort of the Dutch people to save their land from the sea building polders from Middle Age. But is there any possible way to connect all this and some other historical events and efforts into a coherent story about development of spatial policies through time? We think that the answer is affirmative, if the classical interpretation of human history and geopolitics is modified from the spatial planning perspective, giving the daring explanation of well known saga's and scientific approaches, from Ratzel to nowadays. The paper argues on military and strategic aims and means, economical and commercial objectives and cultural and political tools and goals, all used to create arranged territories easy to control and exploit. It describes, on selected examples, the continuity of those policies through dark Middle Age, all the way to the introduction of the first official state policies in

Историјски корени просторног планирања

the first half of XX century, starting in the former Soviet Union and followed with concept of Keinz social oriented approach toward market economy. The ever lasting fight of modern states to balance the spatial distribution of population and the location of natural and other resources is actually the historical process, rooted deeply into the history, maybe together with the appearance of first organized societies with a territory large enough to produce a need to defend it, use it rationally and in sustain manner, aiming to last as long as possible.